

VIJANDEN VAN IEDEREEN

Inhoud

	Inleiding	7
	Kaarten	21
I	Boekaniers	
	Port Royal, Jamaica	27
1	Voorbij de lijn	33
2	Broederschap van de kust	53
3	Alle schurken die hier rondschuimen	78
4	Laat de strijd beslissen	102
5	Jamaicaanse discipline	126
6	Een eervolle misdaad	148
7	Een kaperfactie	177
II	Het keren van het tij	
	De Arabische Zee	197
8	Een roekeloze bemanning	203
9	Grootse en moeilijke ondernemingen	226
10	Een ongebreideld piratenvolk	251
11	Gelukszoekers	268
12	Hang ze op	293
III	Zwarte vlag	
	Cape Coast Castle, West-Afrika	325
13	Kruisers en konvooien	330

14	'In de rol'	348
15	De keuze van de piraten	366
16	Ziedend van woede	393
17	Wij zijn van de zee	414
	Nawoord	437
	Dankwoord en bronnen	448
	Bibliografie	450
	Register	463

Inleiding

In januari 2018 werd een verrassende vondst bekendgemaakt door de onderwaterarcheologen die voor de kust van North Carolina bezig waren met het blootleggen van het wrak van de *Queen Anne's Revenge*, het schip dat onder bevel had gestaan van kapitein Edward Teach, in zijn eigen tijd en sindsdien beter bekend als Blackbeard, misschien wel de beroemdste piraat aller tijden.

Twee jaar eerder hadden ze een aantal papierfragmenten uit het wrak opgevist, een vondst die deel uitmaakte van zo'n 400.000 artefacten die in de loop van tientallen jaren van de zeebodem boven water werden gehaald. Op het eerste oog was het een weinig spectaculaire vondst, tot op een van de fragmenten de ongebruikelijke plaatsnaam 'Hilo' werd ontdekt, een verwijzing naar Ilo, in Peru. Op basis hiervan, en na zorgvuldige toetsing, waren de onderzoekers in staat te achterhalen van welk boek en van welke pagina het betreffende fragment ooit deel had uitgemaakt.

Het boek in kwestie was *A Voyage to the South Sea* van Edward Cooke, uitgegeven in 1712, zes jaar voordat de *Queen Anne's Revenge* verging. Klaarblijkelijk beschikten de piraten over leesvoer (door roof dan wel op respectabele wijze verkregen) dat behalve toen recent ook relevant was. In *A Voyage to the South Sea* verhaalt Cooke over zijn reizen van 1708 tot 1711 samen met Woodes Rogers aan boord van de *Duke* en de *Duchess*. Hun lange zeetocht ging gepaard met vele belevenissen, waaronder het plunderen van Spaanse schepen in de Stille

Oceaan en de redding van Alexander Selkirk, een schipbreukeling die vermoedelijk de inspiratie heeft gevormd voor Robinson Crusoe, de hoofdpersoon van de gelijknamige roman van Daniel Defoe die een jaar na de dood van Teach voor het eerst in druk verscheen.

Voor de aanwezigheid van het ruim vierhonderd pagina's tellende boekwerk van Cooke aan boord van de Queen Anne's Revenge kunnen praktische redenen ten grondslag hebben gelegen. Net als veel andere bijdragen aan de indertijd bloeiende zeevaartliteratuur omvatte het werk van Cooke gedetailleerde navigatiegegevens, al was die informatie vooral toegespitst op de Stille Oceaan van Zuid-Amerika en de Indische Oceaan, twee gebieden die geen van beide tot de gebruikelijke jachtgronden van Teach behoorden.

De omstandigheden waaronder het papier werd aangetroffen wijzen echter naar een prozaïschere verklaring: de met kruit bedekte bladzijfragmenten zaten in een kanonsloop gepropt en zullen vermoedelijk als opvulsel hebben gediend om het projectiel op zijn plaats te houden. Zouden de piraten hun boeken na lezing zo een nieuwe, laatste functie hebben gegeven? Of zouden de mannen van Teach deze boeken zelfs nooit hebben gelezen?

Maar een boek geschreven door een zeeman en een plunderaar, dat gaat over zeereizen en plundertochten, dat zich bevindt aan boord van een schip bemand door zeelieden en plunderaars; een boek over reizen dat zelf op reis wordt meegenomen en eindigt op de bodem van de zee, voor de kust van Carolina, te midden van de eilanden en baaien? De fascinerende mogelijkheden die dit oproept kunnen we niet zomaar terzijde schuiven.

Mijn eigen favoriete verklaring is dat piraten het gewoon leuk vonden om over piraten te lezen.

Een week of twee na deze bekendmaking begon ik met het doceren van een bachelorcursus over de geschiedenis van piraterij. Voor mij had dit archeologische nieuws dus niet op een beter moment kunnen komen;

ik gebruikte het toen als inleiding tot mijn eerste les en ik doe dat nog steeds. Als in een notendop komt in die vondst een kernthema naar voren van mijn cursus zowel als van dit boek: dat de geschiedenis van piraterij niet puur en alleen draait om wat piraten deden, maar evenzeer, zo niet meer, om de verhalen die over piraterij bestaan en om de verhalen die piraten zelf de wereld in hielpen.

Je weet wat een piraat is. Je weet hoe een piraat zich kleedt en hoe hij praat. Bij het woord 'piraat' zullen er hoogstwaarschijnlijk bepaalde beelden en associaties bij je opkomen, waarin je nog eens wordt bevestigd door uitbeeldingen zoals je die in onze moderne westerse cultuur overal tegenkomt, vooral als je zoals ik jonge kinderen hebt (al moet ik toegeven dat de interesse van mijn zoon in piraten en zijn daaraan gerelateerde verzameling speelgoed misschien noch helemaal toevallig noch representatief is).

We hebben een opmerkelijk heldere voorstelling van piraten, en die voorstelling wordt gedomineerd door figuren als Teach. Het is slechts te danken aan de reputatie van Teach, aan zijn bekendheid als Blackbeard, dat de archeologische vondst van die papieren de kranten haalde. Enkele jaren na zijn dood werd Teach omschreven als een man die zich had onderscheiden door zijn 'vele bewijzen van driestheid en manhaftigheid' en die bekendstond om zijn 'wreedardige luimen'. Zijn bijnaam Blackbeard had hij te danken aan de 'grote hoeveelheid zwart haar die als een meteor zijn gehele gelaat bedekte, en die Amerika meer vrees inboezemde dan enige komeet'. In zijn baard en haar vlocht hij linten, en in het gevecht 'droeg hij een muts van bont waaronder hij een lont stak die hij aan beide einden ontbrandde, naast zijn wild gloeiende ogen [...] Dit alles gaf hem een voorkomen zo vreselijk en afschuwwekkend als alleen een furie uit de hel eruit zou kunnen zien.' Het toppunt van piraterigheid.

Deze levendige beschrijving is afkomstig uit een ander boek uit de achttiende eeuw, waarvan meerdere edities zijn verschenen, onder verschillende titels, maar dat het bekendst is als *A General History of the Pyrates*. Meer dan enig ander boek heeft deze tekst, die voor het eerst zes jaar na de dood van Teach in druk verscheen, het beeld van piraten

Drie portretten van Edward Teach, beter bekend als Blackbeard, afkomstig uit verschillende Engelse en Nederlandse edities van de *General History*. (Met dank aan de John Carter Brown Library)

tot op heden gedefinieerd. Dit boek, dat in vele talen is vertaald en waarvan vele herdrukken zijn verschenen, omvat een bonte reeks van karaktervolle en aansprekende portretten in woord en beeld, die ten grondslag hebben gelegen aan een nu zichzelf vermenigvuldigend genre boeken, films, computergames, tv-series, speelgoed, verkleedspullen en wat al niet.

Deze voorstelling van piraterij is specifiek aan een historisch tijdperk gelinkt. Vrijwel overal ter wereld hebben mensen af en aan te maken gehad met zeeroverij, maar alleen in één enkele periode van de geschie-

denis, ruwweg eind zeventiende tot begin achttiende eeuw, voldeden piraten in hun uiterlijk en handelen daadwerkelijk aan het beeld dat is blijven hangen.

Ik vind dat fascinerend. Waarom is die relatief korte tijdspanne het uithangbord geworden voor zeeroverij in het algemeen, wanneer en waar dan ook? Deels komt dat doordat er juist in die tijd erg veel plundertochten plaatsvonden en doordat plunderen een niet geringe invloed had op het verloop van de wereldgeschiedenis. Maar wat volgens mij nog belangrijker was, was hoe er indertijd tegen piraten werd aangekeken. De toenmalige beeldvorming van piraterij berustte op een combinatie van wat piraten daadwerkelijk deden en de verhalen die over hen werden verteld, en die combinatie wil ik in dit boek nader verkennen en belichten.

In de *General History* was ook een samenvatting opgenomen van de toenmalige wetgeving omtrent piraterij, wat in de kern gold als een misdaad. Dit uittreksel uit de wet stelt meteen in de eerste zin: ‘Een piraat is een *hostis humani generis*, een gezamenlijke vijand.’ Met die bewoordingen en met de sensationele uitbeelding van de piraten die eind zeventiende, begin achttiende eeuw actief waren, speelde de *General History* in op het meest hardnekkige verhaal over piraten: het denkbeeld dat zij ‘ieders vijand’ waren.

Dat denkbeeld wordt algemeen toegeschreven aan de Romeinse advocaat en redenaar Cicero, die in zijn *De Officiis* opmerkte dat een eed heilig was, ook een eed die was afgelegd aan iemand die onder het oorlogsrecht als vijand kon worden aangemerkt, maar dat dit niet gold wanneer het piraten betrof, voor wie hij de term *communis hostis omnium* muntte, ‘de gemeenschappelijke vijand van iedereen’. Eind zestiende eeuw bouwde Alberico Gentili hierop voort. Deze van oorsprong Italiaanse protestant bekleedde in Oxford de Regius-leerstoel Civiel Recht en trad op als advocaat aan het High Court of Admiralty, het Engelse Admiraliteitshof, veelal in spraakmakende rechtszaken

waarvan de uitkomst van invloed was op zowel de Europese diplomatie als op de ontluikende ontwikkeling van internationale wetgeving. Gentili schreef een boekwerk over oorlogsrecht, *De Juri Belli*, dat in de loop van 1588 en 1589 in drie delen werd gepubliceerd. Het waren de jaren waarin de Spaanse Armada Engeland probeerde binnen te vallen, een aanval die door de Engelsen uiteindelijk met succes werd afgeslagen. Gentili betoogde onder meer dat alle landen en staten in oorlog waren met piraten, die als *communes hostes omnium* de algemeen geldende wetten van staten en het verbond van de menselijke samenleving overtraden.

Dit denkbeeld werd toonaangevend en bleef in de loop der eeuwen in verdragen herhaald worden. Het is meer dan een abstracte stelling: in wetgeving en rechtszaken rondom piraterij vond deze terminologie ingang en werd ze ook buiten de oorspronkelijke context toegepast. Tijdens de Franse Revolutie rechtvaardigden de Jakobijnen de Terreur door contrarevolutionairen met datzelfde label te bestempelen. De Israëlische procureur-generaal Gideon Hausner gebruikte als openbaar aanklager in het proces tegen de nazi en oorlogsmisdadiger Adolf Eichmann de frase *hostis humani generis*, zoals ook de filosoof Hannah Arendt deed in haar verslag over deze rechtszaak. Het juridisch denken wordt tot op de dag van vandaag door dit concept beïnvloed.

Het concept sloot naadloos aan bij het spectaculaire en buitenissige beeld van Teach en anderen zoals dat in de *General History* van piraten werd geschetst als ‘vervloekte schurken’ die een uniek ‘Gemene-best’ vormden, met hun eigen kenmerkende wetten en gebruiken. Maar wanneer we dit concept van ‘vijanden van iedereen’ met zijn implicatie van een altijd en overal geldige status voor iedere piraat nader onder de loep nemen, blijft er van die geldigheid al gauw weinig over en valt de bodem zelfs uit het concept op zich.

In zijn *De Officiis* was het Cicero erom te doen tot de verbeelding te spreken, en gaat het in de betreffende passage over meened, en niet zozeer over piraten. Zo ook toen hij als aanklager optrad tegen Gaius Verres, de gouverneur van Sicilië, en hem ervan beschuldigde bescher-

ming te bieden aan piraten, niet slechts de ‘wrede en dodelijke’ vijanden van Rome, maar een ‘gemeenschappelijke vijand van alle staten en volkeren’, om met die treffende en meeslepende woorden de rechter van zijn gelijk te overtuigen.

Hij haalt zijn redenering echter zelf onderuit door het handelen van Verres met dat van piraten te vergelijken en te zeggen: ‘Hoewel piraten de vijand zijn van de gehele mensheid, zijn er toch ook mensen met wie ze vriendschap sluiten, die ze niet alleen in leven laten, maar die ze zelfs met hun gestolen buit verrijken.’ Bij Cicero is ‘de vijand van iedereen’ blijkbaar toch niet helemaal van iedereen de vijand.

Bovendien zijn piraten bij Cicero niet de enige ‘vijanden van iedereen’. Hij schrijft dat ‘tussen ons en een tiran er geen banden van vriendschap bestaan, maar enkel bittere vijandschap [...] die woeste en wrede monsters in mensengedaante zouden moeten worden losgehakt van wat het gemeenschappelijke lichaam van de mensheid zou kunnen worden genoemd’ (een redenering die de Jakobijnen zeker aansprak). In geen van deze voorbeelden poneert Cicero een concreet rechtsbeginsel. Zijn woorden moeten worden opgevat als een retorisch gebruik van piraterij, geen onderbouwing ervan.

De net wat anders geformuleerde frase die in veel wetteksten werd gehanteerd en als zodanig in de *General History* is opgenomen, *hostes humani generis*, dat vertaald kan worden als ‘vijanden van de gehele mensheid’ (of ‘van de mensheid zelve’) kent eveneens een opmerkelijke geschiedenis. Sommige deskundigen schrijven de uitdrukking toe aan de veertiende-eeuwse schrijver Bartolus de Sassoferrato, maar in werkelijkheid wordt de term voor het eerst genoemd in een kanttekening bij een van zijn werken die in de jaren 1490 in druk verscheen, een toevoeging die vermoedelijk niet van de schrijver zelf was maar van een latere redacteur. In die betreffende kanttekening is weliswaar sprake van piraten, maar het label ‘vijanden van de gehele mensheid’ werd aan hypocrieten toegekend, wat latere schrijvers er echter niet van heeft weerhouden in plaats daarvan piraten dit stempel te geven.

Hoe volkomen passend dat de ontwikkeling van wat een van de helderste denkbeelden over piraterij heet te zijn, en in elk geval een van

de meest hardnekkige is, van het begin af aan met dergelijke inconsequenties te kampen had.

Al vanaf de middeleeuwen wordt piraterij in de wet vrij constant omschreven als misdaad, in elk geval in Europa, een gradatie die gedurende de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw alleen nog maar steviger werd verankerd, niet in het minst door dit ‘vijanden van iedereen’-denkbeeld. De toepassing van die wettelijke omschrijving in de praktijk is echter altijd nogal een uitdaging geweest.

Laten we eens stilstaan bij de terminologie rond piraterij en plundering. Zoals mijn studenten (en mijn familie) kunnen beamen, is terminologie nogal een stokpaardje van me. Deze woorden, hun onderlinge relatie en hun veranderende betekenis kunnen licht werpen op hoe er over zeeroverij wordt gedacht.

‘Piraat’ is afgeleid van het Griekse *peirata* en het Latijnse *pirata*. In het Engels en het Frans spreken we van *pirate*, in het Italiaans en het Spaans van *pirata*, in het Duits van *Pirat*, en in het Nederlands van piraat. Oorspronkelijk was het vermoedelijk geen term die in de wet werd genoemd, omdat Romeinse wetgevers liever spraken van *praedones* of *ladrones*, oftewel ‘dieven’ of ‘plunderaars’. *Pirata* werd in algemene zin gebruikt voor zeerovers, maar wel altijd in negatieve zin, zoals bij Cicero. Dit ruimere en meer spreektaalige gebruik leeft nog steeds voort, naast de nu meer gebruikelijke, specifieke betekenis van illegale plunderaar op zee.

Piraten zijn echter niet de enige plunderaars op zee. Het is zelfs zo dat de meeste plunderaars uit de geschiedenis bij hoog en laag beweerden volledig legaal te handelen, wat een scala aan alternatieve benamingen heeft opgeleverd met een vaak complexe, meertalige herkomst, wat geen toeval is gezien het belang van deze aanduidingen binnen het internationale recht en de internationale politiek.

Zo wordt *corsair* in het Engels vaak, maar niet altijd, geassocieerd met roverij op de Middellandse Zee, veelal, maar opnieuw niet altijd, in een legaal toegestane versie. Het is afgeleid van *corso*, in de betekenis van ‘opjagen’ en duidt op de langlopende en bloedige strijd tussen islamitische en christelijke rovers, al bleef die strijd daar in de praktijk

niet toe beperkt en vielen geloofsgenoten elkaar even makkelijk aan. In middeleeuwse documenten worden *pirata* en *cursarii* soms als inwisselbare termen gebruikt.

In het Spaans en Frans heeft de betekenis van de termen *corsario* en *corsaire* zich juist losgemaakt van de oorspronkelijke geografische en religieuze herkomst en wordt er meer in het algemeen een plunderaar op zee mee bedoeld, die al dan niet binnen de wet handelt. In Spaanse documenten wordt Francis Drake – wiens handelen in Spaanse ogen zonder meer als illegaal werd beschouwd – vaker aangeduid als *corsario* dan als *pirata*, maar dat betekent niet dat de term altijd op die manier werd (en wordt) gebruikt. In het Frans werd de technische term *guerre de course* gebezigd voor officieel geoorloofde roverij door een particulier schip, in tegenstelling tot *guerre d'escadre* of 'oorlog met een gewapende vloot'.

De Nederlandse term 'kaper' is ook al zo'n ruim begrip, al spreekt er over het algemeen afkeuring in uit, evenals in het van oorsprong Nederlandse 'vrijbouter', iemand die 'ten vrijbuit voer', wat in het Engels *freebooter* en het Frans *flibustier* is geworden. Een 'commissievaarder' voer in 'commissie', dat wil zeggen met wettelijke toestemming, met een commissie- of kaperbrief. In het Engels komt een commissievaarder overeen met *privateer*, een term die in feite pas halverwege de zeventiende eeuw werd gemunt en vaak met terugwerkende kracht ook wordt toegepast op kapers en kaperactiviteiten in eerdere perioden, en waarvan de betekenis sindsdien is veranderd.

De lijst houdt hier niet op. Het Nederlandse 'zeerover' komt overeen met het Duitse *Seerauber*, maar niet met het Engelse *sea rover*, dat eerder 'zeeschuimer' betekent. In Franse documenten duikt in verband met zeeroverij vaak de term *forbans* op, wat met het vrij algemene 'schurk' vertaald kan worden. Een van mijn persoonlijke favorieten in het Engels is *pickaroon*, afgeleid van het Spaanse *picaro* ('schelm'), en waarvan het woord 'picaresk' is afgeleid.

En dit zijn nog maar wat voorbeelden uit Europese talen. Het Turks-Ottomaans kent de term *qursan*, afgeleid van *corso*. In het Chinees worden in literaire teksten vaak de termen *haikou* ('zeerovers') en *haido*